

VU Research Portal

Grandparent-grandchild relationships in The Netherlands: a dynamic and multigenerational perspective

Geurts, T.

2012

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Geurts, T. (2012). *Grandparent-grandchild relationships in The Netherlands: a dynamic and multigenerational perspective*. [PhD-Thesis - Research and graduation internal, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

NEDERLANDSE SAMENVATTING (SUMMARY IN DUTCH)

Door een toegenomen levensverwachting en kleinere gezinnen nemen grootouders in de familie mogelijk een prominentere plaats in dan ooit tevoren. Grootouders zijn vaak nog in leven als kleinkinderen worden geboren, en delen een langere periode van hun leven met kleinkinderen (dit zijn vaak minder kleinkinderen dan voorheen). Deze grotere en langere beschikbaarheid van grootouders is een eerste reden om grootouder - kleinkind relaties te bestuderen. Een tweede reden is de mogelijke betekenis van grootouders als aanbieders van hulp voor hun kleinkinderen (bijvoorbeeld in de vorm van oppas) en vice versa (bijvoorbeeld in de vorm van assistentie bij het leren van nieuwe technologische toepassingen). De grootouder-kleinkind relatie kan ook gunstige effecten hebben op het welbevinden van grootouders, ouders en kleinkinderen.

Aan de hand van representatieve onderzoeksgegevens uit Nederland beoogt dit proefschrift de wetenschappelijke kennis te bevorderen over grootouder-kleinkind relaties in Nederland. Vanuit een dynamisch en meervoudig generationeel perspectief wordt voortgebouwd op eerder onderzoek dat de relatie vooral heeft bestudeerd vanuit een statisch perspectief en vanuit het gezichtspunt van de grootouder. De levensloopbenadering past goed bij dit dynamisch en meervoudig generationeel perspectief en is gebruikt als analytisch kader. Hiermee wordt expliciet aandacht besteed aan het gegeven dat grootouders en kleinkinderen en hun relaties over de individuele tijd veran-

deren, en dat hun levenslopen afhankelijk zijn van de individuele en de historische context.

De term “levensloop” wordt door sociologen vaak gebruikt om aan te duiden dat er over iemands individuele tijd (het ouder worden) overgangen plaatsvinden in sociale rollen die worden bekleed. Deze rollen hebben betrekking op de posities die in de loop van de tijd worden bekleed door een persoon binnen een instelling, zoals school, werk en familie. Rollen zijn dan bijvoorbeeld respectievelijk student, collega, en echtgenoot. Rolveranderingen vinden doorgaans plaats in een korte tijd en worden gemarkeerd door gebeurtenissen als het huwelijk, de echtscheiding en de pensionering. Rolveranderingen worden niet alleen ingegeven door de keuzes van een individu, maar worden vaak ook beïnvloed door de levensloop van andere mensen, de eerdere ervaringen van een persoon, en de mogelijkheden die worden geboden door verschillende historische werelden. Het worden van grootouder hangt bijvoorbeeld af van het gegeven of mensen eerder in het leven zelf kinderen hebben gekregen (eerdere ervaringen) en of deze kinderen kinderen krijgen (levensloop van anderen). De vastgestelde pensioenleeftijd (historische tijd) bepaalt bijvoorbeeld grotendeels de mogelijkheid waarop iemand die participeert op de arbeidsmarkt de transitie naar pensionering maakt.

Dit proefschrift vertrok vanuit drie overkoepelende onderzoeksthema's van het levenslooponderzoek: individuele tijd, ervaringen uit het verleden, en historische tijd. Binnen het thema individuele tijd heb ik de veranderingen in de frequentie van contact tussen grootouders en volwassen kleinkinderen onderzocht. Mijn aandacht ging uit naar de gevolgen van belangrijke levenslooptransities en andere leeftijdsgelateerde veranderingen van volwassen kleinkinderen (hoofdstuk 2). Binnen het thema ervaringen uit het verleden heb ik onderzocht wat de relatie-intensiteit tussen grootouders en kleinkinderen was toen de kleinkinderen jong waren. Vervolgens ben ik nagegaan wat de betekenis van die relatie-intensiteit is voor het contact als de kleinkinderen volwassen zijn, 14 jaar later (hoofdstuk 3). Verder is gekeken naar de rol van het oppassen op kleinkinderen voor de relatie tussen grootouders en de ouders van de kleinkinderen, 13 jaar later (hoofdstuk 4). Binnen het thema historische tijd heb ik onderzocht hoe maatschappelijke veranderingen in de afgelopen paar decennia de grootouder-kleinkind relatie hebben beïnvloed, door het aantal grootouders dat oppast in het jaar 1992 en het jaar 2006 te

vergelijken (hoofdstuk 5). Nu volgt een samenvatting van de resultaten voor elk onderzoek.

Veranderingen over individuele tijd

Vraag 1: Hoe en waarom verandert de grootouder-kleinkind relatie in de vroege volwassenheid van de kleinkinderen?

Deze onderzoeksvraag is onderzocht in hoofdstuk 2 met gegevens van de Netherlands Kinship Panel Study. De veranderingen zijn onderzocht door te kijken naar de frequentie van persoonlijk contact (tijdens een ontmoeting) en van contact anderszins, zoals telefonisch en via brief en email. De focus lag op veranderingen in de levensloop van kleinkinderen in de leeftijd van 18 tot 35 jaar. Ik nam aan dat belangrijke levenslooptransities van volwassen kleinkinderen (bijvoorbeeld het krijgen van kinderen) de prioriteiten en mogelijkheden voor het onderhouden van de relatie met grootouders negatief zouden beïnvloeden: als kleinkinderen meer volwassen rollen op zich nemen, verschuift de relatievoorkeur naar leeftijdsgenoten (zoals andere jonge ouders) en nemen de mogelijkheden om het contact te onderhouden af. Naast dit dynamische perspectief nam ik een meervoudig generationeel perspectief: ik beoordeelde het relatieve belang van de drie betrokken generaties (grootouders, hun kinderen en hun kleinkinderen) door te kijken naar de mate waarin gemeten kenmerken (zoals sekse) en ongemeten kenmerken van elke generatie van invloed zijn op de frequentie van contact. Verder heb ik de rol van het ouderlijk huis onderzocht door te kijken naar het al dan niet zelfstandig wonen van kleinkinderen.

Het bleek dat een overgrote meerderheid van de volwassen kleinkinderen contact heeft met hun grootouders. De gemiddelde frequentie van contact is echter laag. Gemiddeld zien volwassen kleinkinderen hun grootouders ongeveer zes keer per jaar en hebben zij ongeveer drie keer per jaar anderszins contact. De waargenomen leeftijdsverschillen in de frequentie van contact indiceren een afname in het contact tussen kleinkind en grootouder in de leeftijdperiode van 18 tot 35 jaar. Multilevel regressieanalyses toonden aan dat frequentie van het contact met de grootouders niet werd beïnvloed door de huidige kenmerken van kinderen als werknemer, partner en ouder. De waargenomen leeftijdsverschillen in het contact kunnen vooral worden verklaard

door het gegeven of kleinkinderen al dan niet het ouderlijk huis hebben verlaten. Bovendien wezen mijn resultaten op het belang van familiekenmerken: de meeste variatie in het contact tussen grootouder en kleinkind was toe te schrijven aan verschillen tussen de familie van moeders kant en de familie van vaders kant. Dit wijst erop dat sommige families meer georiënteerd zijn op familiereaties dan andere families. Bovendien bleek dat volwassen kleinkinderen gemiddeld meer contact hebben met de grootouders van moeders kant dan met vaders kant. De resultaten toonden aan dat de frequentie van het contact tussen grootouders en volwassen kleinkinderen niet wordt beïnvloed door de belangrijkste levenslooptransities van volwassen kleinkinderen, uitgezonderd het verlaten van het ouderlijk huis.

Beoordeeld aan de hand van de frequentie van contact, blijkt er een marginale verbondenheid te bestaan tussen de levens van grootouders en kleinkinderen als de kleinkinderen eenmaal het ouderlijk huis hebben verlaten. Hoewel het niet is onderzocht in dit proefschrift, is het waarschijnlijk dat de behoeften en de voorkeuren van de kleinkinderen met betrekking tot deze relatie tijdens de adolescentie al zijn verminderd tot een laag niveau, waardoor de gelegenheidsstructuur die wordt geboden door het ouderlijk huis de belangrijkste drijvende kracht blijkt te zijn achter het intergenerationele contact in de adolescentie en de vroege volwassenheid.

Ervaringen uit het verleden

Vraag 2: In hoeverre en waarom vergroot een intense relatie tijdens kinderjaren de kans dat grootouders hun kleinkinderen identificeren als belangrijke en frequente contacten op latere leeftijd?

Ik heb me gericht op deze onderzoeksvraag in hoofdstuk 3. Het belangrijkste idee erachter was dat de relatie tussen grootouders en kleinkinderen zoals deze zich in de volwassenheid manifesteert, mede wordt gevormd door eerdere ervaringen in deze relatie. Dus, hoewel de resultaten van hoofdstuk 2 erop wijzen dat grootouder-kleinkind relaties zich ontwikkelen tot relaties waarin weinig contact is in de volwassenheid, verwacht ik dat positieve ervaringen eerder in de levensloop bijdragen aan voortzetting van de relatie tot in volwassenheid. Ik heb gebruik gemaakt van gegevens van de Longitudinal Aging Study Amsterdam. In dat onderzoek worden mensen in de leeftijd van-

af 55 jaar langdurig onderzocht. Hiermee was het mogelijk grootouder-kleinkind relaties vanuit het perspectief van de grootouder 14 jaar lang te volgen. Ik onderzocht welke volwassen kleinkinderen door de grootouders werden geïdentificeerd als belangrijk en frequent contact. Vervolgens ging ik na of de kans op identificatie groter is als er een meer intense relatie was tijdens de kindertijd van het kleinkind. Als indicatoren voor een intense relatie heb ik gekeken naar frequentie van contact, vrijwillig contact, logeren, en oppas.

De bevindingen geven aan dat één op de vier grootouders ten minste één volwassen kleinkind als een frequent en belangrijk contact beschouwt. Grootouders hadden gemiddeld vier volwassen kleinkinderen van wie er ongeveer één een frequent en belangrijk contact was. De mate waarin volwassen kleinkinderen tot het netwerk behoorden -de personen met wie regelmatig en belangrijk contact is- van een grootouder is ongeveer gelijk aan de mate waarin broers en zussen voorkomen in het netwerk. Uit de resultaten bleek verder dat zowel contactfrequentie, als contactfrequentie buiten familiegebeurtenissen om (vrijwillig contact), logeren, en oppassen tijdens de kindertijd de waarschijnlijkheid verhogen dat een volwassen kleinkind later in het leven wordt gezien als een persoon met wie het contact belangrijk en frequent is. Dit suggereert dat relaties die intens waren tijdens de kindertijd meer kans hebben om voortgezet te worden in de volwassenheid dan relaties die gekenmerkt worden door een beperkte intensiteit. De frequentie van contact bleek het meest relevant, gevolgd door de frequentie van vrijwillig contact, logeren, en oppassen.

Vraag 3: In hoeverre en waarom beïnvloedt oppassen op de kleinkinderen de steun die later wordt verkregen van volwassen kinderen?

De positieve invloed van de vroegere relatie-intensiteit voor toekomstige grootouder-kleinkind relaties geldt mogelijk ook voor de toekomstige relaties tussen grootouders en hun kinderen (de ouders van de kleinkinderen). Vanuit dit idee heb ik met gegevens van de Longitudinal Aging Study Amsterdam onderzocht in hoeverre het oppassen door grootouders bijdraagt aan de relatie tussen grootouders en hun volwassen kinderen op latere leeftijd. Met behulp van de sociale ruiltheorie en het concept van uitgestelde wederkerigheid, verwachtte ik dat door het oppassen bij de volwassen kinderen een 'schuld' ontstaat die later in het leven wordt 'terugbetaald'. Voor deze terugbetaling keek

ik naar steun die de kinderen geven aan hun ouders (de grootouders). Deze steun kan vele vormen aannemen, maar wordt vaak ingedeeld in emotionele en instrumentele steun. Bij emotionele steun gaat het onder andere om het geven van advies, complimenten, aandacht en sympathie. Bij instrumentele steun gaat het onder andere om hulp bij het huishouden, vervoer, en koken.

Uit de resultaten bleek dat grootouders die in het verleden regelmatig op de kinderen van zonen hebben gepast, ongeveer 13 jaar later vaker instrumentele en emotionele steun ontvangen van deze zonen dan grootouders die minder vaak hebben opgepast. Oppasinvesteringen in dochters 'betaalden' zich niet uit. Eerdere instrumentele steun anders dan kinderopvang was niet gerelateerd aan de mate van ontvangen steun van zowel zonen of dochters, maar emotionele steun wel. Deze resultaten ondersteunen het idee van uitgestelde wederkerigheid in ouder-kind relaties, maar het belang ervan hangt af van de sekse van het kind en de aard van de eerdere investering.

Deze studie wijst erop dat oppas kan worden opgevat als een relatiespecifieke investering in zonen die tot meer steun leidt van deze kinderen op latere leeftijd, omdat het een mogelijke verplichting genereert die later in het leven wordt terugbetaald waarmee het evenwicht in het geven en ontvangen in de relatie hersteld wordt. Hoewel niet onderzocht, draagt oppassen mogelijk bij aan het welzijn van grootouders op latere leeftijd omdat het de kans vergroot op het krijgen van steun.

De twee studies uit hoofdstuk 3 en 4 laten zien dat investeren in kleinkinderen loont. De vroege grootouder-kleinkind relatie geeft vorm aan de individuele context van familiale relaties die van belang is voor de manier waarop relaties met kinderen en kleinkinderen zich in de loop van het leven ontwikkelen. Een intense relatie met kleinkinderen tijdens de kindertijd van het kleinkind kan bijdragen aan sterke familiebanden later in het leven.

Veranderingen in de afgelopen decennia

Vraag 4: In welke mate en waarom is contact tussen grootouders en kleinkinderen veranderd in Nederland tussen 1992 en 2006?

Het derde levensloophema van waaruit de relatie tussen grootouders en kleinkinderen is onderzocht heeft betrekking op veranderingen in de afgelopen decennia in het contact tussen grootouders en jonge kleinkinderen. Ik

heb me met gegevens van de Longitudinal Aging Study Amsterdam gericht op het oppassen door grootouders. Ik veronderstelde dat recente maatschappelijke veranderingen het aantal grootouders dat oppast hebben vergroot. Mijn focus lag op de rol van de toegenomen arbeidsparticipatie van moeders, maar ik heb ook gekeken naar andere veranderingen, namelijk toegenomen echtscheiding onder ouders en grootouders, de verandering in reistijd tussen ouder en grootouder, de daling van de gezinsgrootte en de toegenomen arbeidsparticipatie van grootouders. Ik veronderstelde dat veranderingen in deze sociaal-demografische kenmerken invloed hebben op het oppassen door grootouders. Ze vergroten de behoefte van moeders aan oppas en veranderen de mogelijkheden die de grootouders hebben voor het oppassen. Ik nam aan dat de behoefte aan oppas is toegenomen doordat vrouwen nu vaker werken en daardoor minder tijd beschikbaar hebben voor de familie en doordat moeders nu vaker een éénouder gezin vormen en het daardoor minder eenvoudig de kinderopvang kunnen delen met de vader. Wat betreft de mogelijkheden van de grootouders nam ik aan deze aan de ene kant zijn afgenomen omdat grootmoeders van nu vaker werken dan vroeger en vaker gescheiden zijn, maar aan de andere kant zijn toegenomen omdat grootouders minder oppastijd hebben te verdelen onder de kinderen en de reistijd naar het kind is afgenomen. Ik heb oppassen van grootouders op de kleinkinderen van hun dochters onderzocht, en niet dat van zonen. De nadruk lag op de toegenomen arbeidsparticipatie van moeders en ik beschikte niet over informatie over arbeidsparticipatie van de schoondochters.

De resultaten wijzen erop dat grootouders in 2006 vaker oppasten dan grootouders 14 jaar eerder: de geschatte kans dat de ouders van volwassen dochters oppassen op de kinderen nam toe van 0,23 in 1992 naar 0,41 in 2006. Deze stijging is gerelateerd aan grotere behoefte aan oppas aan de kant van volwassen dochters, zoals de hogere arbeidsparticipatie en de toename van eenoudergezinnen doen suggereren. Daarnaast zijn er toegenomen mogelijkheden voor grootouders: de afname in de reistijd naar kinderen en de daling van het aantal kinderen doet vermoeden dat er minder beperkingen waren voor het oppassen, respectievelijk minder 'concurrentie' was tussen de kinderen voor het krijgen van oppas. Het aantal grootouders dat in 2006 oppast, zou waarschijnlijk hoger zijn geweest indien de arbeidsparticipatie onder grootouders niet was gestegen sinds 1992.

De studie toonde aan dat de relatie tussen grootouders en kleinkinderen is veranderd door recente maatschappelijke veranderingen. Grootouders blijken vaker op de kleinkinderen te passen ondanks dat opvattingen van ouders over het gebruik van formele kinderopvang positiever zijn geworden in de afgelopen decennia en ondanks de toegenomen beschikbaarheid van deze opvang (het aantal kinderen dat op de wachtlijst staat is aanzienlijk afgenomen).

Algemene Discussie

Door het toepassen van een levensloopbenadering hebben de verschillende studies op twee manieren bijgedragen aan de wetenschappelijke literatuur over relaties tussen grootouder en kleinkinderen. Ten eerste vult het eerder onderzoek aan door naar de relatie te kijken vanuit een dynamisch perspectief. Het uitgevoerde onderzoek was derhalve één van de eerste waarin is gekeken naar veranderingen over de individuele tijd, het belang van ervaringen uit het verleden, en maatschappelijke veranderingen in de afgelopen decennia. Vanuit de gedachte dat mensen en relaties veranderen over de individuele tijd, heb ik een bijdrage geleverd aan het begrijpen van hoe het contact tussen grootouders en kleinkind veranderd is in de periode van de jongvolwassenheid. Bovendien heb ik onderzocht in hoeverre eerdere ervaringen in de relatie een bijdrage leveren aan hoe relaties vorm krijgen op latere leeftijd. Omdat een dynamisch perspectief vraagt om aandacht voor veranderingen in de context waar relaties in zijn ingebed, heb ik ook maatschappelijke veranderingen in grootouder-kleinkind contacten onderzocht. Ten tweede nam ik in het onderzoek een meervoudig generationeel perspectief. Waar bijna alle voorgaande studies de grootouder als informant gebruiken, is in hoofdstuk 2 verslag gedaan over het contact in de relatie waarbij de informatie is verkregen van kleinkinderen. Bovendien heb ik er rekening mee gehouden dat de tussenliggende generatie (de ouders van het kleinkind) een belangrijke rol kan spelen voor de intergenerationele relatie door zowel gemeten als ongemeten kenmerken van die generatie in elke studie op te nemen. Door het dynamische en meervoudig generationeel perspectief werpt het proefschrift licht op de positie van de intergenerationele relatie in hedendaagse gezinnen. Om deze positie te expliciteren zijn de resultaten van dit onderzoek ingekaderd in de overkoepelende thema's van verbondenheid tussen de generaties en zorg-

potentieel binnen de intergenerationele relaties.

Verbondenheid Tussen Grootouders en Kleinkinderen

Voor het beoordelen van de mate waarin grootouders en kleinkinderen zijn verbonden, is het in de eerste plaats van belang te onderkennen dat de tussenliggende generatie (de volwassen kinderen van de grootouders) een belangrijke rol speelt in het verbinden van grootouders en kleinkinderen. Volwassen kinderen vormen vaak een brug tussen de twee generaties door contact te faciliteren of te belemmeren. De tussenliggende generatie biedt bovendien een gelegenheidsstructuur voor intergenerationeel contact, bijvoorbeeld door de keuze van de woonlocatie. Over de individuele tijd neemt de rol van de mid-dengeneratie als bemiddelaars tussen grootouders en kleinkinderen in belang af. Wanneer kleinkinderen volwassen worden, kunnen ze onafhankelijk van hun ouders in contact zijn met hun grootouders en kan een relatie worden hervat of aangegaan op basis van hun eigen voorwaarden en die van de grootouders.

Om verbondenheid tussen de generaties te begrijpen, doen onderzoekers vaak een beroep op een intergenerationeel solidariteitsmodel dat door Amerikaanse onderzoekers is ontwikkeld. Hoewel dit model in beginsel beoogt de relatie tussen ouders en hun kinderen te begrijpen, wordt het ook toegepast op de relatie tussen grootouders en volwassen kleinkinderen. Omdat het model zich richt op dyadische relaties is het onduidelijk hoe intergenerationele relaties moeten worden begrepen wanneer er bemiddeling plaatsvindt door de tussenliggende generatie. Bijvoorbeeld, moet oppas door grootouders worden begrepen in termen van solidariteit tussen de grootouder en zijn of haar kind, tussen grootouder en kleinkind, of beide?

Het intergenerationele solidariteitsmodel maakt onderscheid tussen structurele, consensuele, functionele, associatieve, affectieve en normatieve solidariteit. Structurele solidariteit verwijst naar factoren die de het contact tussen de generaties vergemakkelijken of belemmeren. Consensuele solidariteit geeft aan in hoeverre de overtuigingen en waarden van beide partijen in overeenstemming zijn. Functionele solidariteit verwijst naar de hoeveelheid hulp en ondersteuning in de intergenerationele relatie. Associatieve solidariteit heeft betrekking op de frequentie van contact en gezamenlijke activiteiten tussen de generaties. Affectieve solidariteit betreft de gepercipieerde emotionele

nabijheid van beide generaties. Normatieve solidariteit tenslotte verwijst naar de verplichtingen die worden gevoeld ten aanzien van de andere partij in de relatie en de verwachtingen ten aanzien van de inhoud van de relatie. Vier van deze zes dimensies van intergenerationele solidariteit zijn opgenomen in dit onderzoek, namelijk associatieve solidariteit (hoofdstuk 2 over de contactfrequentie tussen grootouders en volwassen kleinkinderen), affectieve solidariteit (geëvalueerd in combinatie met associatieve solidariteit in hoofdstuk 3 door te kijken naar netwerken), functionele solidariteit (steunuitwisseling tussen grootouders en volwassen kinderen in relatie tot het vroegere oppassen in hoofdstuk 4), en structurele solidariteit (in hoofdstuk 5, waarin ik de invloed onderzocht van maatschappelijke veranderingen op grootouderlijk oppassen). De resultaten uit dit onderzoek kunnen slechts gedeeltelijk licht werpen op verbondenheid in de relatie tussen grootouders en kleinkinderen: het bevat geen consensuele en normatieve solidariteit. Bij het lezen van de volgende paragrafen, over de verbondenheid tijdens de kinderjaren en de volwassen jaren, dient deze beperking in het achterhoofd gehouden te worden.

Verbondenheid in de kinderjaren

Aan de hand van het logeren van kleinkinderen en het oppassen door grootouders, heb ik laten zien dat de levens van grootouders en kleinkinderen tijdens de kinderjaren van het kleinkind sterk zijn verbonden. De resultaten in hoofdstuk 4 wijzen op een hoge mate van functionele solidariteit in grootouder-kind relaties: 34% van de dochters en 33% van de zonen gaven aan dat hun ouders soms of vaak oppassen op de kleinkinderen. Verder gaven de resultaten van hoofdstuk 3 aan dat veel kleinkinderen 's nachts wel eens bij hun grootouders logeren. Dit suggereert dat de levens van grootouders en kleinkinderen niet enkel zijn verbonden via de steun van grootouders aan ouders. Logeren kan duiden op het bieden van hulp aan ouders, maar kan er ook op wijzen dat grootouders en kleinkinderen het leuk vinden in afzondering van de ouders betekenis te geven aan hun relatie, er plezier aan te beleven en elkaars aanwezigheid te waarderen. In dit onderzoek heb ik echter de redenen achter het overnachten van kleinkinderen niet onderzocht en daarom kan ik geen uitsluitsel geven over de mate waarin de levens van grootouders en kleinkinderen verbonden zijn buiten de context van het oppassen. Zowel

het logeren van kleinkinderen als het oppassen van grootouders wijst op een sterke band tussen grootouders en kleinkinderen tijdens de kinderjaren van het kleinkind op het gebied van associatieve solidariteit. Deze solidariteit is vermoedelijk niet alleen ingegeven door de behoefte van ouders aan opvang voor de kinderen (ofwel, functionele solidariteit in de relatie tussen grootouder en ouder van het kleinkind).

In de afgelopen decennia zijn grootouders en kleinkinderen door het oppassen van grootouders meer verbonden geraakt. In hoofdstuk 5 heb ik gerapporteerd dat dochters in 2006 vaker oppas krijgen van hun ouders dan dochters in 1992. Veranderingen in structurele solidariteit dragen bij aan deze toegenomen verbondenheid. De herstructurering van de traditionele rolverdeling tussen man en vrouw en verschuivingen in verantwoordelijkheden dragen eraan bij dat er in 2006, meer dan vroeger, de noodzaak en de mogelijkheid bestaan voor grootouders om meer betrokken te zijn bij één van de meest prominente functies van het gezin als instituut: verzorging en socialisatie van een kind. Met name de overgang van de traditionele families waarin de man de kostwinner was naar families met twee kostwinners, speelt een belangrijke rol. Naast de verschuivingen in de rolverdeling en verantwoordelijkheden tussen vaders en moeders, kan de toename van het aantal grootouders dat oppast worden begrepen vanuit de toegenomen complexiteit binnen families en meer specifiek de toename in eenoudergezinnen. De meeste eerdere onderzoeken concluderen dat echtscheiding negatieve gevolgen heeft voor de intergeneratieve relatie. De bevindingen over het oppassen in hoofdstuk 5 zijn echter in lijn met de weinige eerdere studies over dit onderwerp die aangeven dat echtscheiding een positieve invloed kan hebben op grootouder-kleinkind relaties, in het bijzonder van moeder kant. Grootouders zijn een achterwacht: zij bieden steun als hun kind moeilijkheden heeft. De afname in het kindertal bleek daarnaast een belangrijke rol spelen: ik interpreteerde dit als afgenomen concurrentie tussen de kinderen wat betreft het verkrijgen van oppas in de afgelopen decennia (hoofdstuk 5). Deze waarnemingen ondersteunen de stelling dat relaties tussen grootouders en kleinkinderen belangrijker zijn voor hedendaagse gezinnen dan voor de meer traditionele gezinnen van een paar decennia geleden. Hun verbondenheid is vermoedelijk niet alleen ingegeven door de toegenomen behoefte van de ouders aan kinderopvang, maar mogelijk ook door een afgenomen gezinsgrootte en de wens van grootouder en

kleinkind om tijd met elkaar door te brengen in afwezigheid van de ouders.

Verbondenheid op volwassen leeftijd

Wanneer kleinkinderen volwassen worden, kunnen ze een persoonlijke relatie met hun grootouders ontwikkelen omdat ze onafhankelijker worden van hun ouders. Desondanks wijzen de resultaten van hoofdstuk 2 erop dat kleinkinderen de relatie met grootouders niet opnieuw vorm geven vanuit de nieuwe situatie van volwassenheid. In het beste geval zijn grootouders en kleinkinderen in beperkte mate verbonden wat betreft het associatieve solidariteit: de frequentie van het contact tussen volwassen kleinkinderen en grootouders daalt tot een laag niveau naarmate volwassen kleinkinderen ouder worden. Grootouders en kleinkinderen zien elkaar vermoedelijk alleen bij familiebijeenkomsten, zoals een kerstdiner of een verjaardagsfeest. Ik vermoed dat de relatie tijdens de adolescentie van de kleinkinderen zich ontwikkelt in één waarbij de gelegheidsstructuur die wordt geboden door het ouderlijk huis de drijvende kracht is achter het intergenerationele contact. Zodra de kinderen uit huis gaan nemen de kansen af dat grootouders en kleinkinderen elkaar ontmoeten in het ouderlijk huis.

De zwakke associatieve solidariteit tussen grootouders en volwassen kleinkinderen staat in verband met de manier waarop hedendaagse jongeren hun leven vorm geven. In de afgelopen decennia is dit sterk veranderd. In de eerste helft van de twintigste eeuw werden levenslopen meer geordend en meer voorspelbaar als gevolg van een verminderde noodzaak een bijdrage te leveren aan de financiële positie van de familie. Deze ontwikkeling maakte het eenvoudiger voor mensen om zich los te maken van de verplichtingen en de behoeften van het gezin van herkomst. Verder werden levenslopen ordelijker en meer voorspelbaar door de ontwikkeling van de verzorgingsstaat die samen ging met institutionalisering. In de jaren 1950-1970 verliep de levensloop van jongvolwassen vaak in een specifieke volgorde: de opleiding werd afgerond, een baan werd aangenomen, het ouderlijk huis werd verlaten, het huwelijk vond plaats, en er kwamen kinderen. Vanaf de jaren 1980 werd deze levensloop steeds minder standaard door sociaal-economische, culturele en technologische ontwikkelingen zoals de introductie van de anticonceptiepil, en hogere onderwijs- en arbeidsparticipatie onder vrouwen. De levensloop

van jong-volwassenen veranderde zelfs zo sterk dat sommige wetenschappers stellen dat een nieuwe levensfase is ontstaan die wordt gekarakteriseerd door een hoge mate van exploratie, instabiliteit, en normatieve verwachtingen die overwegend zwak zijn. Nieuwe begrippen werden bedacht om deze levensfase te beschrijven, waaronder “de jonge volwassenheid”. Ik veronderstel dat deze nieuwe levensfase een belangrijke rol heeft gespeeld in de mogelijkheden en voorkeuren van een kleinkind over het contact met grootouders. Deze mogelijkheden en voorkeuren veranderden vermoedelijk al tijdens de adolescentie, maar in dit onderzoek is deze hypothese niet onderzocht. De hoge mate van exploratie, instabiliteit, en zwakke normatieve verwachtingen in de “jonge volwassenheid” zijn misschien wel de belangrijkste krachten achter de waargenomen lage frequentie van contact tussen volwassen kleinkinderen en grootouders nadat de kleinkinderen het ouderlijk huis hebben verlaten.

Al met al wijzen de resultaten van dit proefschrift op een sterke verbondenheid tussen grootouders en jonge kleinkinderen en weinig verbondenheid wanneer kleinkinderen volwassen zijn. Vergeleken met een paar decennia geleden is de relatie tijdens de kinderjaren waarschijnlijk belangrijker. Hoewel gezinnen gevarieerder en complexer zijn geworden in de afgelopen eeuw, heb ik geconstateerd dat hedendaagse grootouders een belangrijker rol spelen in de familie dan anderhalf decennium geleden. Ze zijn meer betrokken bij de socialisatie en opvoeding van een kind. Er blijft evenwel weinig contact over als de kleinkinderen volwassen zijn, hetgeen duidt op een zwakke verbondenheid in de volwassenheid.

Zorgpotentieel in een Vergrijzende Samenleving

In westerse samenlevingen, waaronder in Nederland, wordt het zorgen voor ouderen een grote uitdaging. Door vergrijzing van de bevolking neemt de behoefte aan zorg toe, terwijl de beschikbaarheid van (formele en) informele verzorgers afneemt. Deze beschikbaarheid neemt waarschijnlijk niet alleen af omdat er minder mensen zijn in jongere generaties, maar ook als gevolg van de hogere arbeidsparticipatie van vrouwen en een mogelijk afgenomen geografische nabijheid. De hulp die (vooral volwassen) kleinkinderen aan hun grootouders kunnen geven, is een maatschappelijk relevant onderwerp waarvan de wetenschap echter nog weinig aandacht heeft besteed.

Tegelijkertijd neemt door de vergrijzing van de samenleving het zorgpotentieel voor de jongste generaties toe. Tegenwoordige grootouders zijn langer in goede gezondheid en hebben minder kleinkinderen dan grootouders vroeger, en zijn daarom vaker dan voorheen beschikbaar voor kinderopvang. Hoewel de kwestie van de kinderopvang een veelbesproken onderwerp is in veel westerse samenlevingen, heeft de mate waarin vergrijzing mogelijkheden kan bieden voor kinderopvang nog weinig aandacht gekregen in het wetenschappelijk onderzoek en het maatschappelijk debat.

In onderzoek naar de gevolgen van vergrijzing is zelden gekeken naar de relatie tussen grootouder en kleinkind. Het beleid is voornamelijk gericht op de toenemende behoefte aan ouderenzorg en de mogelijkheden om aan deze behoefte te voldoen. Vaak wordt de productiviteit van oudere volwassenen op het gebied van kinderopvang over het hoofd gezien. Te prijzen is dat de commissie werkgelegenheid en sociale zaken van het Europees Parlement het jaar 2012 heeft uitgeroepen als het Europees Jaar voor actief ouder worden en solidariteit tussen de generaties. Europese landen zullen zich in 2012 inspannen om actief ouder worden te bevorderen. Het doel is om voor oudere mannen en vrouwen mogelijkheden te creëren deel te nemen aan de arbeidsmarkt en aan het gezinsleven. Het nu uitgevoerde onderzoek verheldert in welke mate Nederlandse grootouders actief zijn in het gezinsleven door op te passen, en geeft ook inzicht in de mate waarin grootouders kunnen rekenen op steun van volwassen kleinkinderen.

De resultaten van hoofdstuk 5 laten zien dat veel Nederlandse grootouders een belangrijke rol spelen in de opvang van kinderen. In vergelijking met andere Europese landen, is het oppassen door grootouders in Nederland vermoedelijk complementair aan de formele kinderopvang. In Nederland zijn er maar weinig grootouders die dagelijks hun kleinkinderen opvangen, in landen als Spanje, Italië en Griekenland komt dit veel vaker voor. Deze verschillen zijn waarschijnlijk gerelateerd aan de beschikbaarheid van voorzieningen zoals formele kinderopvang en ouderschapsverlof, en aan de mate waarin moeders in voltijd en deeltijd werken. In landen waarin de voorzieningen voor formele kinderopvang zijn en de arbeidsparticipatie onder moeders hoog is, zoals in Nederland, wordt met regelmaat een beroep gedaan op grootouders voor opvang, maar is de behoefte aan dagelijkse opvang gering. Doordat grootouders vaak in goede gezondheid verkeren en vrij zijn van de

zorg voor hun eigen kinderen en van arbeidsdeelname, kunnen zij productief zijn door het bieden kinderopvang (hoofdstuk 5). Door het oppassen dragen grootouders bij aan hun familie, vergroten zij de kansen op werk voor moeders, en dragen zij bij aan betaalbaarheid van de verzorgingsstaat. Vergrijzing van de bevolking heeft dus ook positieve gevolgen. Uit het onderzoek is verder duidelijk dat het oppassen de kansen vergroot om steun te krijgen van kinderen op latere leeftijd (hoofdstuk 4) en bijdraagt aan een goed functionerend sociaal netwerk als kleinkinderen volwassenen zijn geworden (hoofdstuk 3). Het potentieel van zorg in de relatie tussen grootouders en volwassen kleinkinderen is hooguit beperkt te noemen.

